

Türkiye’de Bir İdeoloji Olarak Cumhuriyet

Fatih Ertugay

Öz: Türkiye’de 29 Ekim 1923’te yeni devletin siyasi sistemi ile ilgili önemli bir karar verilerek Cumhuriyet yönetim biçimine geçilmiştir. Bu sadece bir siyasi sistem değişikliği olarak tezahür etmemiş aynı zamanda topyekûn bir siyasi ve toplumsal anlayış değişikliğine tekabül eden bir adım olmuştur. Cumhuriyet fikri ve olgusu zamanla farklı bileşenlerin de etkisi ile kendisini bir siyasi felsefe, daha yerinde bir ifadeyle bir ideoloji olarak da var etmiştir. Çalışma temel olarak Türkiye’de Cumhuriyet ve cumhuriyetçiliğin bir ideolojiye dönüşmüş olduğunu iddia etmektedir. Bu ideoloji, cumhuriyetçilik fikrinden esinlendiği/etkilendiği kadar, zamanla onu aşan hatta onun içermediği değer, kavram ve anlayışları da bünyesine eklemiştir. Böylece Cumhuriyetçilik eklektik, nevi şahsına münhasır; bu muhtevasıyla kimi arızalarla malûl bir düşünce ve yaklaşım biçimi halini almıştır.

Çalışma bir siyasi sistem ve siyasi felsefe olan cumhuriyetçilik ile Türkiye bağlamında belirli toplum kesimleri açısından bir ideolojiye dönüşen *cumhuriyetçilik* arasındaki ilişkiyi/ilişkisizliği incelemeyi amaçlamaktadır. Bu analizin önceliklerinden birisi de söz konusu ilişki/ilişkisizliğin Türkiye siyasi pratiğinde ne tür handikaplar ve sorunlar üretmiş olduğu, halen de üretebilecek olması sorunsalını irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, ideoloji, Cumhuriyet, cumhuriyetçilik, Türkiye

Abstract: On October 29, 1923, Türkiye made an important decision regarding the political system of the new state and adopted the Republican form of government. This was not only a change in the political system but also a step that corresponded to a total change in political and social understanding. Over time, the idea and phenomenon of the Republic, with the influence of a number of other components, has come to exist as a political philosophy, or more appropriately as an ideology. The study basically claims that the Republic and republicanism in Türkiye have turned into an ideology. As much as this ideology was inspired/influenced by the idea of republicanism, over time it also incorporated values, concepts and understandings that surpassed it and even did not include it. Thus, republicanism has become an eclectic, idiosyncratic way of thinking and approach that is characterized by some malfunctions.

This study aims to analyze the relationship/non-relationship between republicanism as a political system and political philosophy and *republicanism* as an ideology for certain segments of society in the Turkish context. One of the priorities of this analysis is to examine the problematic of what kind of handicaps and problems this relationship/ discrepancy has produced and may still produce in the political practice of Türkiye.

Keywords: Politics, ideology, Republic, republicanism, Türkiye

@ Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, fertugay@hotmail.com

https://orcid.org/0000-0001-8469-4393

DOI: 10.12658/M0741
insan & toplum, 2024.
insanvetoplum.org

Başvuru: 26.03.2024
Revize: 24.05.2024
Kabul: 04.06.2024
Erken Baskı: 27.06.2024

Giriş

Siyaset teorisi ve pratiği açısından on dokuzuncu yüzyıl çok önemli bir zaman dilimini ifade eder. Bu yüzyıl modern siyasal anlayışın ve siyasal kurumların artık kendisini iyiden iyiye belli ettiği bir yüzyıldır. Ulus devletlerin giderek uluslararası sistemin ana aktörü haline geldiği, geleneksel değerlerin, öğelerin ve anlayışların yerini modern olanlara bıraktığı ve tüm bunlar bağlamında siyasal sistemlerin dönüşüme uğradığı bir yüzyıldır on dokuzuncu yüzyıl. Öte yandan on dokuzuncu yüzyıl toplumsal bağlamın sarsıntıya uğradığı, sosyo-politik istikrarsızlıkların da sıkça görüldüğü bir yüzyıldır. Bu itibarla toplumları bir arada tutan geleneksel bağlar zayıfladıkça, ulus devlet için gerekli olan *bir aradalığı* mümkün kılacak yeni yapıların da üretilmesi ihtiyacı kendisini göstermiştir. Elbette ki bütünüyle rasyonel bir tasarımın ürünü olduğu iddia edilmeyecek olan ve tarihsel olarak sosyo-politik ve iktisadi süreçlerin sonucunda ortaya çıkan ideolojiler, geleneksel toplumsal bağlılık ve ilişkiseliliği modern toplumda sağlayan en önemli anlam haritaları olarak işlev görmeye başlamışlardır.

Geleneksel anlam haritalarının silinmeye yüz tuttuğu bir dünyada, bireye yeni bir aidiyet, bir grup kimliği, bir anlam haritası, gelecek vizyonu ve rehberlik sunma iddiasında olan ideolojiler, *ideolojilerin sonu* ilan edilinceye kadar yirminci yüzyılı büyük ölçüde belirleyen siyasal dinamikler olmuşlardır. İdeolojiler, tüm bu değişim ve dönüşüm yoğunluğu içerisinde insanlara ve toplumlara, sordukları birtakım soruların cevaplarını vermek suretiyle bir bilinç inşasıyla karşılık verirler. “Biz kimiz”, “tarih nedir”, “geleceğimiz ne/nasıl olacak” gibi sorular tüm ideolojiler tarafından kendilerine göre cevaplandırılır.

Osmanlı açısından bakıldığında bu sorular ve bunlara verilen cevapların yoğun bir şekilde gündem oluşu da on dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başına tekabül eder. Osmanlı'nın yıkılışın sancılarını en dramatik şekilde hissettiği ve sonrasında yeni bir ulus devletin ortaya çıktığı yirminci yüzyılın başı, aynı zamanda iktisadi, sosyolojik ve politik birtakım derin, sert ve sarsıcı kararların alındığı ve uygulandığı da bir dönem olmuştur. Devlet ve aydınlar “ne oluyor” ve “ne yapmalıyız” sorularını, bu yeni bağlam ve dinamikler içerisinde cevaplamaya çalışırken, siyasal sistemin kendisinden toplumsal yapı ve ilişkilere kadar pek çok şey de değişime uğramıştır.

İmparatorluğun siyasal sistemi meşruti monarşiye doğru evrilirken, anayasa, seçim, politik haklar, kamusal tartışma, yurttaşlık, siyasal partiler gibi pek çok yeni kavram ve olgu kamusal alanın kendisiyle birlikte onun bir parçası haline gelmiştir. Milli Mücadele sonrası siyasal sistem parlamenter monarşiden cumhuriyete geçişle tam ve kesin bir dönüşüme uğramıştır. Tabii ki bu dönüşüm yalnızca siyasal sistemin dönüşümü olarak kalmamış, günlük yaşam pratiklerinden kültürün hemen her alanına

kadar (Özyürek, 2006, s. 29) geniş bir bağlamda yatay ve dikey eksenle yaşanan bir olgu olmuştur. Bu dönem aynı zamanda yeni siyasal sistemin kültürel ve politik alt yapısını tesis ve temin eden devletin resmî ideolojisinin de kurumsallaştığı ve takarrür ettiği dönemdir. Modernleştirici bir ideoloji olarak Kemalizm, ciddi bir muhalefete karşılaşmaksızın devlet aygıtının kontrolünü tamamen uhdesine alarak çeşitli araçların seferber edilmesi suretiyle toplumsallaşmaya çalışmıştır. Ulus devlet ve kapitalizme geçiş süreçleri tarafından etkilenen Kemalizm, bu toplumsallaşma sürecinde otoriter bir kimliğe ve niteliğe bürünmüştür. Pozitivist, güçlü bir merkezîyetçilikten yana, bütüncül, zorlayıcı ve radikal bir laisizme dayanan, korporatif nitelikteki Kemalizm’in siyasi tavrı ise büyük oranda cumhuriyetçilik tarafından şekillenmiştir.

Cumhuriyetçiliğin genel anlamda modern örnekleri dikkate alındığında, bir dizi tema ve ona eşlik eden bir *ruh haliyle* giderek ve geriye dönük olarak bir ideolojiye dönüşmüş olduğunun (Kutlu, 2023, s. 470), dolayısıyla insanların anlayışlarını ve kasıtlı eylemlerini şekillendirdiğinin altı çizilmektedir (Castiglione, 2005, s. 457)¹. Buradan hareketle yukarıdaki değerlendirmeler ışığında, Türkiye’de de cumhuriyetçiliğin artık bir siyasal sistem ya da bir siyasal felsefe olmaktan çıkarak bütüncül bir ideolojinin en önemli ideolojik bileşenlerinden birisi haline gelmiş olduğu söylenebilir. Kemalizmle birlikte Cumhuriyet ve cumhuriyetçilik, yeni sosyo-politik dizgenin siyasal felsefesinin özünü oluşturan bir idealleştirmeye dönüşmüş; *toplumsal ve politik eylemin referans çerçevesi* (Mardin, 2007, s. 89) ve “biz kimiz” sorusuna verilen temel bir cevap haline gelmiştir. Bu bağlamda yeni cumhuriyetçiliğin içeriği, siyaset felsefesi ve siyasal kuramca belirlenen cumhuriyet ve cumhuriyetçilikten farklılaşarak insanların kendilerini onunla tanımladıkları, zaman zaman bir kimlik ögesi zaman zaman bir siyasal pozisyon alma zaman zaman da içerme-dışlama retoriğine dönüşen bir mahiyet kazanmıştır. Dolayısıyla Türkiye’deki sosyo-politik tartışmalarda gerek cumhuriyetçilik üzerinden yapılan kimlik tanımlamaları gerek bunun üzerinden siyasal pozisyon alma durumları gerekse de inşa edilen içerme-dışlama retoriği, cumhuriyet kavramının ve olgusunun bir siyasal sistem ve siyasal felsefe olarak ele alınmasını ve değerlendirilmesini imkânsız hale getirmese bile bir hayli güçleştirmektedir. Cari olan siyasal sistemin işleyişi, kurumları, ilkeleri, prosedürleri vb. üzerine yapılacak olan kritik edici bir bakış kısa süre içerisinde “Cumhuriyet düşmanları”, “Cumhuriyet karşıtları” şeklinde sloganize edilen ifadelerle askıya alınabilmekte; tartışma hızlı bir şekilde pratik, felsefi ve teorik bir zeminden ideolojik bir zemine kayabilmektedir. Bu da son tahlilde demokratik bir siyasal dizgede, siyasal sistem ve onun işleyişine dair olağan bir şekilde yürütülebilecek olan asgari bir tartışmayı dahi zor ve kompleks hale getirmektedir.

1 Örneğin Haakonssen, cumhuriyetçiliğin Amerikan siyasal kimliğinin en önemli bileşenlerinden birisi olduğunu belirtmektedir (2017, s. 729).

Bu değerlendirmeler ışığında çalışmada cumhuriyet, öncelikli olarak bir siyasal sistem ve siyasal felsefe olarak ele alınacak, akabinde de tarihsel gelişimi ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu kısımdaki teorik tartışmalar, temelde teoride hangi siyasal sisteme ve felsefeye cumhuriyet dendiğini, benzer şekilde hangi kabulün ve değerlendirme biçiminin cumhuriyetçilik olarak ele alındığını gostermesi bakımından önemlidir. Zira Türkiye bağlamında yapılacak değerlendirmeler bu referans noktası üzerinden bir karşılaştırmaya dayanacağından, ilgili teorik tartışmanın en azından belirli bir yetkinlikte olması gerekmektedir. Daha sonra ise Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanı ile başlayan süreç ve onu takip eden dönemde bir ideoloji olarak Cumhuriyet’in tesis ve tahkim edilişi kritik edici bir yaklaşımla ele alınacaktır. Nihai olarak da Türkiye’nin sosyo-politik yapısı içerisinde söz konusu olgusal durumun ve tartışmaların yeri analiz edilmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte Türkiye’de cumhuriyet/cumhuriyetçiliğin bir ideoloji olarak ele alınmasının, onun evrensel nitelikleri haiz bir ideoloji olarak değerlendirilebileceği anlamına gelmediğini de belirtmek gerekir. Cumhuriyetçiliğin, gerek teorik çerçevesi gerek pragmatik yönü gerek bir takım aygıtları, ritüelleri, anlatı ve söylemleri kullanarak topluma yayılma çabası ve gerekse de elitler ve geniş bir insan topluluğu tarafından içselleştirilmesi açılarından değerlendirildiğinde yerel nitelikli de olsa bir ideoloji olarak temayüz ve tebarüz ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bir Siyasal Sistem ve İdeal Olarak Cumhuriyet/Cumhuriyetçilik

Cumhuriyetçilik, kökleri uzun bir geleneğe dayanan ve bu nedenle zamanın koşullarından kolayca soyutlanabilen ve böylece teorik ve pratik olarak daha aktif bir rol oynaması mümkün bir fikir ve kavram repertuarına sahiptir; yurttaşlık ahlakı, katılım ve siyasal sisteme sadakat/vatanseverlik gibi temel prensipleriyle (Castiglione, 2005, s. 454) oldukça eski bir kavramsal ve tarihsel arka plana sahip olan klasik cumhuriyetçilik, bir fikir ve siyasal sistem olarak Antik Yunan ve Roma deneyimlerinden temellenir (Honohan & Jennings, 2006). Antik Yunan’da politeia kavramı ile karşılanan cumhuriyet, etkin yurttaş katılımı ile temayüz eden, polis için iyiye ve doğruya bu etkin yurttaş katılımı ile karar verildiği bütünsel bir kent yaşamını ve siyasal etkinliği anlatmak için kullanılır. Platon’un başlıca eseri olan Politeia, cumhuriyeti/politeia’yı ortak iyiye hedefleyen ideal bir rejim olarak sunar. Aristoteles de politeia’yı kamusal iyiye önceleyecek şekilde yurttaşların siyasal fail oldukları bir yönetim olarak tarif eder. Ona göre de politeia hem somut bir siyasal pratik hem de bir nevi ideal bir yönetimdir. Antik Yunan’daki politeia’nın *Res Publica*’ya dönüştüğü Roma ise cumhuriyet fikri ve pratiğinin önemli bir başka durağıdır. *Somut şey, nesne* ya da *mesele* anlamında *res*’le ilişkili olarak *Res Publica*, ortak meseleler hakkında (Haakonssen, 2017, s. 730) yani ortak iyinin belirlenmesinde ortak iradeye vurgu yapar. Ayrıca kamusal meselelere ve yerlere ilişkin olarak ortak karar doğrultusunda

tasarrufta bulunulması anlamlarını da ihtiva etmektedir. Modern cumhuriyet fikri ise başta Machiavelli ve Rousseau olmak üzere siyasal düşünceye katkı veren düşünürlerin yanı sıra bir dizi olayın etkisiyle şekillenen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda iki olayın altını çizmek gerekir. Bunlardan ilki Amerikan Bağımsızlık Savaşı, beraberinde ilan edilen Amerikan Anayasası ve kurulan yeni federal cumhuriyet rejimi diğeri de Fransız Devrimi ve cumhuriyetin kurulmasıdır.

Tarihsel olarak uzun bir izleğe ve kavramsal içeriğe sahip olan cumhuriyetin, ortak temel nitelikleri açısından şunlar söylenebilir: Öncelikli olarak yurttaşların ortak kararların alınmasına katıldığı, ortak iyiyi müşterek şekilde aradıkları bir kamusal fikir; keyfi yönetime karşı mesafe oluşturan bir siyasal topluluğun (yurttaşlar topluluğu)² varlığı; cumhuriyeti olası bir keyfi yönetimden koruyacak bir yasa/hukuk nosyonu ve hukukun üstünlüğü anlayışı; söz konusu yasaların hukuk önünde eşit oldukları kabul edilen yurttaşların kendi kendilerini yönetme prensiplerine uygun olarak ortak katılımı oluşturulmaları ve böylece cumhuriyetin eşitlikçi özünün açığa çıkması; ve nihai olarak tüm bunlara bağlanan bir özgürlük garantisi (Başkı, 2022, s. 354; Öztürk, 2016, ss. 21-33). Ancak tekrar vurgulamak gerekir ki, cumhuriyet “yasanın egemenliğinin geçerli olduğu öz-yönetim” (Sandel, 1997, s. 7) biçimindedir. O halde basitçe, yasaların siyasal toplumun iradesi tarafından konulmuş olmasının res publica’yı işaret ettiği söylenebilir. Buradan hareketle cumhuriyetçi bir yönetimin özgürlük iddiasının da seçilmiş yöneticilerin varlığına değil, sınırlandırılmış yöneticilerin varlığına dayalı olduğu öne sürülebilir (Mayor, 2003). Cumhuriyetçi siyasal sistemler herhangi birinin kurallarıyla yönetimini değil, ortak iradeyi gösteren yasalarla sınırlı iktidara işaret eder. Bir cumhuriyet için önemli olan yasaları kimin yaptığıdır.

Gerek tarihsel izlek gerekse de kavramsal-içeriksel tartışma, cumhuriyete dair birtakım sorunları ve gerilimleri gündeme getirir ki bunlar nihayetinde cumhuriyetin pratiği ile ideali arasındaki mesafeye işaret eder. Buradaki gerilimin özü iyi-yetkin yurttaşın varlığı, bu yurttaşın nasıl var edileceği ve yurttaşına verilecek eğitimin nasıl olacağıdır. Dahası yurttaşların bireysel ilgi ve çıkarlarıyla cumhuriyetin kamusal iyisi arasındaki dengenin nasıl kurulacağı söz konusu gerilimin temel meselelerindedir. Bu konuda iki farklı yaklaşımın varlığına işaret eden Başkı, söz konusu bu farklılığın Amerikan ve Fransız örneklerinin farklılığından kaynaklandığını ifade eder (2022, s. 355). Buna göre Amerikan örneğinin söz konusu soruna/gerileme ilişkin getirdiği çözüm önerisi öncelikli olarak ayrışmanın nedenlerini ortadan kaldırmaya odaklanır. Başka bir ifadeyle yurttaşların ayrışmasını önleyecek büyük bir sadakat odağı/fikri/

2 Erdemli yurttaş meselesi cumhuriyetin en asli meselelerinden birisidir. Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirmeye bkz. (Honohan, 2002).

imgesi tesis edilmesinin gerekliliği vurgulanır. Böylece bir birlik ideali etrafında ortaklaşacak olan yurttaşlar, etkin bir eğitim sayesinde kuşaklar boyu iç gerilimleri ve aşırılıkları önleyebilecektir. Önerinin ikinci boyutu ise ayrışmanın sonuçlarını ortadan kaldırmaktır. Bu öneri ayrışmaları, bireysel ve toplumsal farklılaşmayı bir olgu olarak kabul eder. Ancak tümel bir uzlaşı sağlamak amacıyla cumhuriyetin merkezindeki kurumları ve politik katılım kanallarını baştan biçimlendirmeyi varsayar.

Amerikan örneği bu iki öneriden ikincisini temel alarak yurttaşları bir birlik ideali etrafında toplamak yerine, birbirinden farklılaşan ilgilere sahip yurttaşları denge ve denetim mekanizması olarak tesis edilen kurumlar aracılığıyla ortak iyinin görünür kılınması şeklinde hayata geçirmiştir. Fransız örneği ise cumhuriyeti Amerikan örneğinin tercih etmediği birinci yola yönelerek, özgür ve eşit yurttaşların bireysel iyi ile ortak iyi arasında ortak iyiye yöneleceği bir bütünleşme olarak ele alır. Rousseau'nun genel irade kavramını temel alan bu anlayış, genel iradeyi ortak iyinin bir ifadesi olarak görür. Buna göre yasa herkesin katılımı ile oluştuğundan herkes hem kendi koyduğu yasa tarafından yönetilmekte ve bu açıdan özgürlük ideali gerçekleşmiş olmakta hem de keyfi iradenin önüne geçilmiş olmaktadır (Kutlu, 2023, s. 147). Genel iradenin politik karşılığı halk egemenliğidir. Fransız örneğinin temel fikrinin temerküz ettiği nokta burasıdır. Halk, kendi kendisini özgürlükten mahrum bırakamayacağına göre ortak iyi ile kişisel ilgiler arasında —teorik olarak- bir farklılık da söz konusu olmayacaktır. Böylece Fransız deneyimi, çatışmadan arınmış bir yurttaşlar topluluğu etrafında güçlü bir politik birliktelik inşa etmeyi tercih ederek, kamu düzeni vurgusu ve güçler birliği anlayışına yönelir. Son kertede bakıldığında Amerikan örneğinde yurttaş katılımı ve siyasal otoritenin yasalarla sınırlandırıldığı bir denge bulunurken, Fransız örneğinde türdeş yurttaşlar topluluğunun öncelendiği ve rejimin/kamusal tasarımın birey karşısında ağır bastığı bir durum ortaya çıkar.

Cumhuriyetçi pratikler çeşitli örneklerle kendisini gösterirken, sonraki yıllarda cumhuriyetçi düşünce bir dizi teorik tartışmayla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Liberalizm ve toplulukçuluk/komüniteryanizm tartışmalarından neo-Atina ve neo-Roma tarzı cumhuriyetçilik tartışmalarına kadar uzanan farklı tartışmalar cumhuriyetçiliğın yönüyle ilgili olarak gündeme gelmiştir (Mayor, 2003). Tüm bu tartışmaların nihayetinde liberal ve klasik cumhuriyetçi kuramdan beslenen, fakat bu temellenmeyi eleştirel bir karakter üzerinden kuran çağdaş cumhuriyetçilik, kavramsal olarak iki geleneğın de merkezi kavramlarının bir karmasını yansıtan bir teorik haritaya sahiptir. Adalet, özgürlük, yasa, yurttaşlık ve yurtseverlik gibi önemli ve asli kavramlar yeni cumhuriyetçiliğın dilini oluşturmaktadır. Bu tartışmaların yanı sıra cumhuriyet nosyonunun fikri ve pratik düzeyde karşılaştığı temel sorun da hâlâ varlığını korumaktadır. Yurttaşların bir yandan yöneten diğer yandan yönetilen olarak

merkezinde yer aldıkları bu rejim/politeia/res publica, insanlar arasındaki çekişmeli ve kırılğan ilişkilere dayandığından her zaman yozlaşma riski ile karşı karşıyadır. Bu bağlamda cumhuriyet düşünce ve pratiğinde, bir yandan keyfi yönetimi ortadan kaldırma diğer yandan da yurttaşların ahlaki ve siyasal yozlaşma riski arasındaki gerilim varlığını değişen oranlarda sürdürmektedir.

Son tahlilde cumhuriyetçiliğin kendine özgü ve etkili bir teori olduğunu, aynı zamanda kavramsal tartışmaların ötesine geçerek, farklı ve çok kültürlü toplumlarda çağdaş siyasi uygulamalarda karşılaşılan sorunları ele almada büyük bir potansiyeli haiz olduğunu ifade etmek mümkündür (Honohan & Jennings, 2006: 233) Buna karşın uzun ve yaygın bir pratik geçmişe sahip olan cumhuriyetçiliğin, bütün pratik örneklerinde her şeye rağmen kusurlu ve eksik nitelikleriyle var olmuş olduğu söylenebilir. Bu eksik ve kusurlu var oluş, onun nihayetinde uygulama ve kuram açısından yol gösterici/ideal bir değer olarak (Tunçel, 2013, s. 15) düşünülebileceğini varsaymayı mümkün kılar. Başka bir anlatımla gerek Antik dönem tartışmaları ve uygulama örnekleri gerekse de modern dönem örnekleri nazarı dikkate alınsın, cumhuriyetçi yönetim pratiklerinin teori ile aralarında hep bir mesafe olagelmıştır. Bu da cumhuriyeti hem uygulanabilir-uygulanmış bir yönetim biçimi hem de bunları aşacak şekilde bir ideal yönetim felsefesi olarak kavramayı gerektirir.

Bir İdeoloji ve Dışlama Pratiği Olarak Cumhuriyet/Cumhuriyetçilik

Neye ideoloji deriz? Bu soruyu cevaplandırmak ele alınan konu bağlamında son derece belirleyicidir. Bu açıdan ideolojilerin en ayırt edici özelliğinin belirli oranda istikrara kavuşmuş kavramlara ve bunlar arasındaki sentezlere sahip olmak (Freeden, 1996) olduğunun altı çizilebilir. İdeolojilerin her zaman merkezi birtakım kavramları vardır ve diğer kavramlar, olgu ve durumlar bu merkezi kavramlara göre anlamlandırılır ve değerlendirilir. Dahası siyasal alan ve gelişmelerle siyasal kurumların meşruluğu bu merkezi kavramlara göre belirlenir. Siyasal ve toplumsal aktörler, ideolojilerin sunduğu kavramları ve açıklamaları kullanarak toplumsal dünyayı kavrarlar/kavranmasını isterler. İdeolojiler insanlara nihai tanımlamalar sunarlar ve bu tanımlamalar çoğu zaman tartışmaya açık değillerdir (Heywood, 2016; Kaya, 2022, s. 324).

Öte yandan ideolojiler “bu doğrudur”, “bu böyledir” gibi net ifadelerle³ siyasal dili kontrol ederek kolektif kararların alınmasını etkilerler ve takipçilerini ikna edebilirler

3 Örneğin Türkiye’de, Cumhuriyetle birlikte ve cumhuriyetçi telakkide inşa edilen sosyo-politik tasavvur ve buna bağlı olan Türk benliği, ontolojik olarak toplum içindeki bir bilincin [modern-Batıcı, laik, seküler ve Cumhuriyetçi] mutlak hale getirilmesiyle şekillenmiştir (Çifci, 2022: 85): 1935 tarihli CHP parti programında ilkokulun hedefleri arasında “[k]uvvetli Cumhuriyetçi... yurddaş yetiştirmek” ilkesi bu yurttaş tipinin ideal ve doğru yurttaş tipi olarak kodlandığının da göstergesidir (Üstel, 2009: 143 vd.).

(Kaya, 2022, s. 319). Bu anlamda ideolojilerin gerek keskin ve net ve gerekse de kimi durumlarda esnek kabul ve retleri vardır. Bu kabul ve retler doğrultusunda birtakım çerçeveleme, içirme-dışlama pratikleri geliştirirler. Freeden'in ifadeleriyle ideolojiler siyasal dili denetim altına almaya çalışarak ve bunu başardığı nispette, kamu siyasasına hâkim olmak için de mücadele ederler. Ekonomiden eğitime, sağlıktan hukuka değin birçok alanda makro program oluşturarak kamu politikalarına yön vermek isterler (1996, s. 79). Freeden ayrıca ideolojilerin oluşumu ile ilgili olarak tüm kavramsal tartışmaların yanında bir ideolojinin şekillenmesinde, etkinlik kazanmasında ve yaygınlaşmasında görsellerin, anlatıların-mitlerin, metaforların ve duyguların önemini vurgulamıştır (1996, s. 80). Bu bağlamda Türkiye'de cumhuriyet kavramının ve olgusunun, bir ideoloji olarak ele alınıp alınmayacağı da buradaki temel açıklamalar çerçevesinde bir değerlendirmeye tabi tutulabilir: "Kesin bir doğruluk iddiası" ile siyasal dilin ve siyasal iklimin kontrol edilme çabası, net ve kesin kabul ve retlerin oluşu, içirme-dışlama pratikleri, buna bağlı olarak biz-onlar ayrımı ve ötekine yönelik tahammülsüzlük ve nihai olarak tüm sosyo-politik yaşamı kurgulama idealizmi ile bunu destekleyecek nitelikte mitsel ve mateforik bir anlatı. Dolayısı cumhuriyet kavramının ve olgusunun Türkiye serencamı analiz edilirken, burada bahsedilen kavram ve açıklamalar bir referans noktası olarak alınabilir/alınacaktır.

Türkiye'de cumhuriyetçiliğin bir siyasal sistem ve felsefe olmaktan bir ideoloji olmaya doğru evrilmesi aslında Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına kadar⁴ geri götürülebilir. Bir modernleşme projesi olarak ve daha çok monarşi karşıtlığı üzerinden ele alınan cumhuriyet, başlarda devlet başkanının irsî yoldan iş başına gelmiyor olması, egemenliğin halka ait oluşu ve bu egemenliğin yetkilendirilmiş organlar aracılığı ile kullanılması gibi birtakım temel parametreler üzerinden anlaşılmıştır (Helvacı, 2014, s. 366). Bununla birlikte söz konusu nitelikler, cumhuriyet düşüncesi ve pratiğinin tarihsel derinliğine tekabül edecek yurttaş katılımı, erdemli yurttaş, katılımcı bir mahiyette oluşturulmuş olan yasanın hâkimiyeti, sınırlandırılmış (tahakküm olanakları azaltılmış) bir siyasal iktidar gibi diğer önemli nitelikleri kapsayacak şekilde geniş tutulmamıştır ya da bunlar dışarıda bırakılmıştır. Aksine, siyasal-kamusal katılım bir yana, bu cumhuriyetçi tasavvur, hem böylesi bir katılımı sınırlandırmış ve sınırlandırmak istemekte hem de aşağıda ayrıntılandırılacak olan bir ideolojik

4 Zafer Toprak, *Cumhuriyet ve Antropoloji* başlıklı kitabının giriş kısmında "Antropoloji bir yandan kültür devrimini tetiklerken, öte yandan gizil sürdürülen bir ideolojik savaşta saf tutuyor" demekle esasında dolaylı olarak ilintili diğer kavram, kurum ve içerikle beraber kuruluş yıllarından itibaren Cumhuriyet'in de kendisinin bizzat bir ideolojiye dönüştüğüne imada bulunmaktadır. Bkz. (2021).

paketi topluma ihraç etme⁵ konusunda da bir hayli ısrarlı ve gayretli olmuştur (İnsel, 2007, s. 50). Bu açıdan Türkiye’deki Cumhuriyet pratiğinin Helvacı’nın (2014) da vurguladığı gibi cumhuriyetin kavramsal ve fiili olarak içeriğinin doldurulması, aktif yurttaş katılımı, ortak çıkarın belirlenmesi ve bunun politikaya etkisi, egemenlik hakkının tanımlanması ve kullanımını konularında hiç de açık-kapsayıcı olmadığını altı çizilmelidir.

Bunların yanı sıra bir siyasal sistem olarak Cumhuriyet, hızlı bir şekilde yeni rejimin kendisini tanımlama biçimine dönüşerek yasal, düşünsel ve pratik edimlerle bir çerçeve ideoloji halini almıştır. Cumhuriyetçilik yalnızca yasal, kurumsal ve bürokratik açılardan ideolojik bir çerçeve olarak işlev görmemiş, zamanla sıradan yurttaşın da kendisini tanımlama ve ifade ediş biçimine dönüşmüştür. Bu bağlamda Cumhuriyet’in bir ideoloji olarak görülmesinin birbiri ile ilişkili iki boyutu olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki Cumhuriyet’in kurucu norm, kurum ve kurucu kadro ile müteakip yapı⁶ ve kadrolarca topyekûn bir değerler sistemi ve bundan kaynaklı bir ideoloji olarak görülmesidir. İkincisi de ilkinin bağlı olarak söz konusu tarihsel anlatı ve hukuksal-yapısal tasarım doğrultusunda sıradan yurttaşın bu ideolojiyi içselleştirme⁷ durumudur.

- 5 Bu *ihraç etme* hususu iki açıdan bir gösterendir: Birincisi Cumhuriyet olgu-kavramının bir ideolojiye dönüşmesinin merhalelerinden birisi olması, ikincisi de bunun gerçekleştirilmesinde geniş bir elit kesimin desteğinin alınması durumunun varlığıdır. Her düzeyden memurlar, yazarlar, sanatçılar ve özellikle de öğretmenler söz konusu ihracın önemli araçları kılınmıştır. Bilhassa öğretmenler, bir *Cumhuriyet öğretmeni* imgesi oluşturularak Cumhuriyet olgu-kavramının ideolojik bir zemine taşınmasına ve toplumsallaşmasına aracılık etmişlerdir. Bu konuda ayrıntılı bir tartışma için bkz. (Turgut, 2023).
- 6 Cumhuriyet’in ilk yıllarında itibaren söz konusu norm, değer ve kurucu kadro, başta eğitim olmak üzere her tür aracın kullanılması suretiyle hem tüm sosyo-politik dizgenin temel referans noktasını hem de bağlamda metaforik ve mitsel anlatının kaynağını hem de nihayetinde cumhuriyet ideolojisinin özünü oluşturmuştur. Bu bağlamda milli eğitim müfredatından parti programlarına, kamusal sembollerden özel alandaki sembollerle kişisel sembollere kadar kendisine yer bulan bir görünürlük ve temsille karşılaşılır. Örneğin “Cumhuriyet yurttaşı yetiştirilmesi” ifadesi milli eğitim genelgelerinden parti tüzüklerine kadar sıkça rastlanan bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır (Üstel, 2009: 143): Özellikle kurucu kadronun en önemli kişisi olan Atatürk’ün gündelik ve sıradan bir insan olarak tasavvur edilemeyeceği düşüncesi cumhuriyetçi ideolojinin önemli bir bileşenidir. Atatürk özellikle Cumhuriyet’in ilk kuşakları için bir yeryüzü insanı değil bir Olimpos ilahı gibi tasavvur edilmiştir. O, imkânsızları mümkün kılan, inanılmaz mucizeler yaratan, soyut bir kavram, tanrısal bir güç olarak algılanmıştır. Nezihe Araz’dan aktaran (Özyürek, 2006: 150); Bu durumun bugün için de benzer bir görünüm arz ettiği rahatlıkla söylenebilir. Öte yandan İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi üzerine yapılan ve karma alan araştırması metodolojisine dayanan bir saha araştırmasında, akademisyen ve öğretmenlerden oluşan katılımcıların önemli bir kısmının bu dersin amacının “Cumhuriyet değerlerinin çocuklara kazandırılması” olduğunu ifade ettikleri bulgulanmıştır. Bkz. (Ayaydın, 2019: 146 vd.).
- 7 “...Yurttaşların aktif olarak katıldıkları kutlamaların [75. Yıl Kutlamaları] çehresi öncekilerden çok farklıydı. Bu kutlamalarda yüz binlerce insan stadyumları değil büyük il ve ilçe meydanlarını doldurdular, öğrencilerin geçit törenlerini izlemek yerine popüler şarkılar eşliğinde dans ettiler ve dışarıdan sessizce bakmak yerine Türkiye Cumhuriyeti’ni ve onun laik ilkelerini koruyacaklarına dair sloganlar attılar.” (Özyürek, 2006, s. 167).

Başka bir anlatımla cumhuriyetçilik, halk iradesine dayanan bir ulus-devlet inşasından öte, bir modernleştirme (Batılılaştırma) aracı; geleneğin ötekileştirildiği bir ideoloji olarak uygulanmış (Közleme, 2022) ve bu, toplumun belli kesimlerince bu yönde bir tasavvur ve inançla içselleştirilmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet'in, cumhuriyetçilik şeklinde bir ideoloji olarak görülmesinin dikkate değer belirleyicilerinden birisinin de bu yaklaşım ve takdimin, kendisini her şeyin borçlu olduğu bir *meta anlatı* olarak sunmasıdır. Cumhuriyetçilik, başka bileşenleri de (Aydınlanma düşüncesi vurgusu, bilim-bilimizm⁸, çağdaşlık, Altı Ok vb.) bünyesine dâhil ederek herkesin her şeyini borçlu olduğu ve ebedi minnet duyması gerektiği bir itaat ve inkıyat ilişkisi vaz eder. Dahası Cumhuriyet bir değerler sistemi olarak temel referans noktası olduğu kadar, zamansal açıdan da bir kırılma ve referans noktası haline getirilir. Her şeyin başlangıç noktası olarak kabul edilen Cumhuriyet, yalnızca norm ve değerler açısından değil, zamansal açıdan da bir içerme-dışlama⁹ dizgesi halini alır ve kendisini özel bir konuma yerleştirir¹⁰. Böylece bir ideolojinin temel vasıflarını haiz bir nitelik kazanır.

Bu çift boyutlu (düşünsel-zamansal) sınır çizme, doğrudan güncel ve sosyo-politik akışa da yansır. Diğer bir tabirle içerme-dışlama dizgesi salt norm ve değerler ile zamansal açıdan işlememekte, aynı zamanda ve çoğu durumda bir "biz-onlar" ayrımının çizildiği bir ekseni de işaretlemektedir. Tartışma cumhuriyetçiliğin, siyasal sisteme sadakatin, makbul yurttaş olmanın bir belirleyicisi olması noktasına evrilmektedir. Cumhuriyetçilik daha çok seküler bir yaşam tarzı etrafında örülmüş, Tek Parti yıllarında uygulanan kimisi kurumsal hale gelmiş ve kimisi üzerinde de tartışmaların hâlâ sürdüğü bir düşünsel ve pratik seçkinin onaylanması şeklinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda cumhuriyetçilik siyasal bir sistem ve pratikler bütünü olmaktan ziyade¹¹, tarihsel bir alt yapıya ve arka plana sahip bir ideolojiye dönüşmektedir. Türkiye'de cumhuriyetçilik ne Atina örneğindeki gibi katılım ve pozitif özgürlüğe vurgu yapan ne de Roma örneğindeki gibi tahakkümsüzlük ve negatif özgürlüğe vurgu yapan bir içeriğe sahiptir. Cumhuriyetçilik, birtakım politik pratiklerin (kurucu ve karizmatik liderliğin kabulü/onaylanması, devletin yüceliği, mutlak vatandaş sadakati, sınıfsal ayrım, korporatizm, solidarizm vb.) ve düşünsel

8 Söz konusu bu bilimsellik unsuru/iddiası içerisinde bir bileşen olarak soysal Darwinizm'in yerine dair bir tartışma için bkz. (Ergün, 2024).

9 Cumhuriyetçi siyasal pratik yeni bir sembolik evren inşa ederek ve bu evrenin dışında kalan siyasal, toplumsal ve kültürel iddiaları sistem dışına iterek yeni bir sosyo-politik dizge inşa etmiştir (Ertugay, 2020, s. 37).

10 "Cumhuriyetin Türkiye'de özel bir anlamı vardır" (Eroğlu, 1993): "Cumhuriyet deneyimi, Cumhuriyet sözcüğünü basitçe bir yönetim şekli olmaktan çok öte bir anlam yükü ile donatmıştır." (Öztürk, 2007, s. 495).

11 "Türkiye'de Cumhuriyet'in, siyasete yüklediği anlam ve işlev bakımından Batı cumhuriyetçiliğinin soy idealleri karşısında bir 'genetik sapma'ya uğradığını" (Toker & Tekin, 2007, s. 87) söylemek mümkündür.

muhtevanın (laiklik¹², Aydınlanmacılık ve ilerlemecilik, geçmişin kötü olduğuna dair tarihsel anlatı vb.) kabul edildiği ve onaylandığı bir ayrım hattının kendisi haline gelmiştir. Bu noktada önemli hale gelen başka bir husus da tüm kabullerin ve onayların tartışmaya açık olmamasıdır. Başka bir anlatımla Türkiye’deki cumhuriyetçi ideoloji, tipik bir ideoloji refleksi ile kendi kabul ve retlerini *mutlaklaştırmakta*, kendisini *biricikleştirmekte*¹³; bunlara ilişkin kamusal ya da entelektüel/akademik bir tartışmayı gayri meşru görüp kriminalize edebilmektedir¹⁴.

Bu doğrultuda cumhuriyetçilik tartışmaları çoğu durumda bir “siz kimden tarafsınız” tartışması eksenine kayar. “Cumhuriyetçiler nerede?”, bir ideolojik çağrı olarak siyasal ve entelektüel alanı etkisi altına alır. Dahası bu cumhuriyetçi çağrı zaman zaman *teolojik bir çağrı* halini alabilmektedir. Çoğu teolojik çağrıda olduğu gibi burada da toplumun disipline edilmesi gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Keyman-Turnaoglu’nun ifadesiyle Türkiye’de cumhuriyetçilik bir nevi “toplumu disipline etme teknolojisi” olarak da işlevselleştirilmektedir (2008, s. 63). Bu teknoloji de yeni değerlerin inşa ve yayılımının dayandığı, siyaset ve eğitim alanındaki müdahalelerle şekillenir. Öncelikle toplumun bilişsel haritaları dönüştürülürken, siyaset alanının imkânlarıyla da değerler alanındaki yeni kabullerin önü açılmaktadır. Burada verili siyasetten beklenen, Cumhuriyet’in *Türkiye bağlamındaki özelliklerini* sürekli güncelleyerek iktidar ve hegemonyayı bu bağlamda güçlendirmeyi hedefleyen laik bir retoriğin diri tutulmasıdır (Subaşı, 2010, s. 161).

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde ideoloji olarak cumhuriyetçiliğin en bariz niteliklerinden birisi de *neye karşı* olunduğunun açık olmasına karşın, *neye taraf* olunduğunun pek o kadar açık olmamasıdır. Bu bağlamda cumhuriyetçilik, monarşiye

12 Bu bağlamda laiklik konusundaki bir değerlendirme için bkz. (Dündar ve Taylan, 2017).

13 “Ve tabii Cumhuriyetin bir de “çağdaşlık” ve “laiklik” anlamı var. “Çağdaşlık”, bir ölçüde, Cumhuriyetin modernlik kipinde algılanışıdır -yalnız daha maneviyatçı bir algılamadır bu: Aydınlanmayı, Aklın egemenliğini öne çıkartır. Laiklik de, Aydınlanmacılığa bağlı olarak, Cumhuriyetin olmazsa olmaz, açıkçası birinci koşulu olarak anlaşılmaktadır. Bir özcü tutum taşır: Cumhuriyeti, neredeyse Atatürkçülüğün özgül bir fenomeni olarak kavrayarak onu kavramsal ve tarihsel bağlamlarından uzaklaştırır, benzersizleştirir, biricikleştirir” (Bora, 1998).

14 Bu konuya ilişkin olarak Türkiye’de farklı tarihlerde yürütülen II. Cumhuriyet tartışmalarına bakılabilir. II. Cumhuriyet tartışmaları, Türkiye’deki cumhuriyet pratiğinin cumhuriyetçi felsefi ve siyasal gelenek doğrultusunda ele alınması ve analiz edilmesi çağrısı iken, bu çağrı hızlı bir şekilde bastırılmış ve muhatapları çeşitli ithamlara maruz kalmışlardır. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Türkiye Günlüğü Dergisi’nin II. Cumhuriyet Tartışmaları Özel Sayısı (1992): Bu kriminalize etme durumu Cumhuriyet’in ötekisi bağlamında oldukça geniş bir çerçevede karşımıza çıkabilmektedir. Bu bağlamda iktisadi öteki olarak “tembel”, tarihsel öteki olarak “Osmanlı ve özellikle yakın dönem hanedan ailesi”, politik öteki olarak “saltanatçılar, gelenekçiler ve dinciler” vb. kategoriler belirginleşmekte ve öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bu kategorilerde yer alanlara karşı da “...halkın ve milli istiklalini bu düşmanlarına halk ve [Cumhuriyet hükümetleri] nefretle bakmalı” idi. *Malumat-ı Vataniye ve Yurd Bilgisi* kitabından aktaran (Üstel, 2009: 209).

karşı olmaktadır ki bu klasik cumhuriyetçi anlayışla da örtüşür, geleneğe karşı olmaktadır, taşraya ve geleneksel kültürel değerlerle örülü dünyaya karşı olmaktadır. Öte yandan neye taraf olduğu meselesi çoğunlukla soyutlamalar üzerine kurulur. Her şeyden önce kurucu lider ve onun karizmatik kişiliği etrafında örülen kişi kültü bu taraf olmanın en keskin öğelerinden birisidir. Bunun yanı sıra Tek Parti döneminin kurucu ilke ve idealleri olarak özetlenen *kurucu değerlere* taraf olma da söz konusu içeriğin bileşenlerindedir. Bu taraf olmaya vurgu yapan Işık da, Türkiye’de cumhuriyet tartışmalarındaki *yeni bir okuma çabasının* eksikliğine dikkati çekmektedir. Ona göre Türkiye’de müsamere ritüellerle cumhuriyetçiliği özdeşleştiren, tarihsel yüzleşmelere kapalı, tahakkümcü ve bazı ilkeleri hayata geçirmek adına sivillikten uzak pratikleri onaylayan bir yaklaşımla klikçi değerlerini her şeyin üstünde gören, sivil siyaset kurallarına göre değil de özcü tepkilere göre siyasi projeleri destekleyen başka bir yaklaşımın ayrımlaştığı bir manzara göze çarpmaktadır (2008, s. 100). Bu klikçi yaklaşım, cumhuriyet kavramını bir *biz-onlar* ayrımının ideolojik bir belirleyeni haline dönüştürür. Böylece cumhuriyet bir siyasal sistem olmaktan bir *belirleyene-tanımlayan* ve *gösterene* dönüşür.

Gerçek içeriği ve niteliğinden uzaklaştırılan cumhuriyet¹⁵, klikçi yaklaşıma bağlı olarak aynı zamanda bir cumhuriyetçi ve cumhuriyet düşmanı¹⁶ ikiliğine de indirgenir. İdeoloji olarak cumhuriyet, karşısında *cumhuriyet düşmanlarından* oluşan bir *karşı cephe* (Çelikçi, 2023, s. 6; İnsel, 2007, s. 25) görür. Bu düşman kategorisine eşlik eden bir tehdit algılamasının¹⁷ da varlığına işaret etmek gerekir. Geniş bir bağlamda oluşturulan tehdit algısı özellikle içe dönük-iç tehdit şeklinde cumhuriyetçi söylemin “dost-düşman” ikiliğinin taşıyıcı öğelerinden birisini oluşturur. Yetmiş beşinci yıl kutlamaları bağlamında kaleme aldığı bir yazıda Tekeli, politik sistemin genel çerçevesini/özünü oluşturan resmi ideolojinin –içeriğine dair diğer bileşenleriyle birlikte- isterse entelektüel ve akademik açıdan isterse de politik ve pratik açıdan sorgulanmasını

15 Kimi durumlarda Cumhuriyet bir ideoloji olmanın ötesine bile taşabilmektedir. Falih Rifki Atay Cumhuriyeti, “Cumhuriyet bizde, yalnız bir rejim adı değil, bir kültür ve medeniyet ismidir” şeklinde nitelerek kavramın muhtevasını bir hayli geniş tutmaktadır. Bkz. (Atay, 1935).

16 “Atatürkçü devlet görüşüne düşmanlık”, “Atatürkçülük düşmanlığı”, “Atatürk ve Kemalizme karşı olanlar” (Eroğlu, 1993, s. 206; Kışlalı, 2007). Burada pratikte cumhuriyetçi ideolojinin içeriğinin doldurulmasında Kemalizmin/Atatürkçülüğün önemli bir bileşen olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Bu konsept içerisinde kendisini var eden keskin bir dil ve tanımlama çerçevesi dikkati çeker. “Onu [milleti] yolundan saptırmak isteyenler ezilmeye, kahredilmeye mahkûmdur”; genel anlatı içerisinde bu ötekileştirici hatta çoğu zaman düşmanlaştırıcı dil kendisini gösterir. Öteki kodlaması *erbabı idlal* yani sapkınlar ya da yanlış yola girenler, *terakki yolunun önüne dikilenler*, *manevi mikroplar* gibi çeşitli kullanımlar üzerinden yapılagelmiştir. Bu konudaki ayrıntılı bir tartışma için bkz. (Ertugay, 2017).

17 Bu tehdit algılaması kuruluş yıllarından bugüne kadar taşınan bir sürekliliğe sahiptir. Örneğin CHP’nin 1931 ve 1935 parti programlarında şu ifadelere yer verilmektedir: “Parti bu sarsılmaz kanağatla, cumhuriyeti her tehlikeye karşı bütün araçlarla korur.” (CHP, 1935 Programı).

ve eleştirilmesini kayda değer bir tehdidin emareleri olarak değerlendirmektedir (1998, s. 19). Bu tartışmalar ve değerlendirmeler nihai olarak sosyo-politik bir ayrımı hem üretmek hem de sürdürerek bunun üzerinden bir fay hattı inşa edilmesine yol açmaktadır. Bu da kaçınılmaz bir şekilde cumhuriyet ve Cumhuriyet’in gerçek içeriğiyle Türkiye’deki *kamusal bağlanma* ve aidiyet sorununu çözebilecek bir nitelikten uzak¹⁸ politik bir ideolojiye dönüşmesine sebebiyet vermektedir. Hâlbuki cumhuriyet kavramsal, kuramsal ve pratik olarak söz konusu sorunların önemli bir kısmını çözebilecek bir niteliği haizdir. Fakat konu cumhuriyetçi düşüncenin teorik ve pratik derinliğine geldiğinde, tüm bu nedenlere bağlı olarak, tartışma ve değerlendirmeler felsefi ve tarihsel zenginlik-kuşatıcılık niteliğini ve berraklığını kaybetmekte¹⁹, bir ideolojik bütünleşmenin ve adanmanın yapı taşı haline getirilmektedir.

Bu bağlamda Türkiye’deki tartışmalarda “cumhuriyet” sözcüğünün sadece egemenliğin halkta olduğu ve başında halk veya onun temsilcileri tarafından seçilmiş bir başkanın bulunduğu devlet biçimini anlatmadığının altını çizmek gerekir. Sözcük, onu da içeren ve devrimlerle kurulan siyasal ve toplumsal düzeni (rejimi) bir bütün olarak ifade edecek şekilde kullanılmaktadır (Ünder, 1998). Cumhuriyet, *Cumhuriyet değerleri*²⁰ olarak tanımlanan bir dizi değerlerin bir araya geldiği, bu değerleri içselleştiren yurttaşların varlığını, dolayısıyla yetiştirilmesini gerektiren²¹ ve bu yurttaşlarca da korunması elzem olan bir ideografik çerçeveye dönüşür. Söz konusu yurttaş tasavvuru, bu ideografik çerçevenin en sorumlu tarafını oluşturmaktadır. Teorik olarak cumhuriyetin kaderi erdemli yurttaşların varlığı ve niteliğine bağlı (Tunçel 2013, s. 111) iken Türkiye örneğinde, önem ve öncelik erdemli ve sorgulayan yurttaşlardan ziyade *yerini bilen*, sadakat gösteren ve itaat eden yurttaşların varlığına verilmektedir.

18 “Zamanla ‘bugünler’ söylemi, ‘aydınlık yarınlar’ söylemine terk edilirken, sanki cumhuriyetin özü, sözüne ikincil kalmış, yarınlar sanallaşmış, cumhuriyetin düşünürü yalınlaşmış. Cumhuriyet özü itibariyle farklılıkların birleşimi olması gerekirken, bireyini ‘aynı’lığa zorlamış, ‘aynı’ların birliği olmayı yeğlemiştir” (Birtek, 1998). Buradaki temel tartışma Cumhuriyet’in, cumhuriyetçi kuramsal öze ne kadar sadık kaldığı tartışmasıdır.

19 *Cumhuriyet* özel sayısı ile çıkan Cogito dergisinde, bir yuvarlak masa tartışmasının metnine yer verilmiştir. Bu tartışmalarda alanın önemli isimleri görüşlerini dile getirmiştir. Bu tartışma dergide “Alkışla Cumhuriyet Olmaz” başlığı ile verilmiştir. Tartışma özellikle Türkiye’de cumhuriyet pratiğinin teorik ve tarihsel zenginliğiyle temayüz eden cumhuriyetçi düşünce ile arasındaki derin farka vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda tartışmaya katılanlardan birisi olan Kürşat Bumin, “Bizim Cumhuriyetimiz Cumhuriyet mi?” temalı değerlendirmesiyle yukarıdaki tartışmalara paralel değerlendirmelerde bulunmuştur. Tartışmaya katılanlar şunlardır: Cem Akaş, Ahmet Aslan, Kürşat Bumin, İsmail Kara, Nükhet Sirman, Mümtaz Soysal, Mete Tunçay. Bu tartışma ve değerlendirmeler için bkz. (Bumin & vd., 1998).

20 Bu değerlerin başta Altı Ok’la belirlenen ilkeleri içerdiği söylenebilir. Bunların yanı sıra çağdaşlık, ilerlemecilik, sekülerlik, bilimcilik, solidarizm ve korporatizm gibi bir dizi kavramı da bu değerler içerisinde mütalaa etmek yerinde olacaktır.

21 Türkiye’de “Cumhuriyetçiliğin topyekûn bir toplumsal dönüşüm projesi, yani toplumu temel bir ortak değere referansla yeniden kurma projesi olması, onun siyasal bir proje olması anlamına gelir” (Toker & Tekin, 2007, s. 102).

Dolayısıyla Cumhuriyet ve cumhuriyetçilik Weithman'ın (2004: 287) yetkin bir cumhuriyet için gerekli gördüğü sivil erdemlerin gelişmesini mümkün kılıp motive etmek yönündeki yeterliliği hiçbir zaman haiz olmamıştır. Ayrıca yine Weithman'dan hareketle sivil erdemlerin gelişmesi için gereken cumhuriyetçi politik eleştiri (2004, s. 288) ikliminin de neredeyse hiç var olmamış olduğunu; böylesi bir siyasal tasavvur için gerekli olan vatandaşlar arası erdemi, sürekli kılacak *entelektüel kaynakların* da inşa edilemediğini söylemek mümkündür.

Yukarıdaki değerlendirmeler açısından bakıldığında cumhuriyetçiliğin pekâlâ Türkiye'de bir ideoloji olarak algılandığını ve anlaşıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada artık bir siyasal tutum alış ya da bir bilişsel haritalandırmadan değil, tüm sosyo-politik mekanizmayı belirleyen bir "anlamlandırma"dan (Mardin, 2007, s. 73) söz edilmektedir. Bu haliyle cumhuriyet, bir siyasi rejim olmanın ötesinde bir toplumsal ideal ve inançlar bütününe dönüşmekte; onun içeriğini oluşturduğu varsayılan ilkelerin korunması eylemliliği halini almaktadır (Hanioglu, 2006, s. 188). Cumhuriyetçilik bir ideal, inançlar bütünü ve kimlik açıklaması olduğu kadar, kişinin kendisini sosyo-politik yapı içerisinde konumlandığı yer olarak da şekillenmektedir. Örneğin buna bağlı olarak pek çok siyasal tutum araştırmasında²² insanların dikkate değer bir oranının kendisini cumhuriyetçi olarak tanımladığı görülmektedir. Buna cumhuriyetçiliğin bir versiyonu ya da birbirlerini tamamlayan ve tanımlayan kavramsal-perspektif repertuarlar olarak Kemalist ve Atatürkçü kategoriler eklendiğinde çok daha geniş bir toplumsallığın ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Öte yanda cumhuriyetçilik, ideolojilerin genel özelliklerinden olan kuvvetli bir duygusal ya da heyecan uyandırıcı niteliği sahip oluş; inançların ve anlayışların dile getirilmesini sağlamak kadar ümitlerin ve korkuların, sempati ve nefret duygularının ifadesinin bir aracı olma (Heywood, 2016, s. 32) özelliklerini de ihtiva etmektedir²³. Son tahlilde Cumhuriyet ve cumhuriyetçilik, oldukça kapsamlı bir anlam ifade edecek şekilde devlet, rejim, lider, parti, günlük pratikler vs.'yi mündemiç olarak bu yönüyle bir sosyo-politik düzenin ve tasavvurun adına ve kendisine dönüşmektedir (Çetin,

22 Konuya ilişkin yapılan alan araştırmalarında son zamanlarda kişilerin kendilerini tanımlamada kullandıkları ana eksenlerden birisinin cumhuriyetçi-cumhuriyetçilik olduğu görülmektedir. Bunun karşısında ise muhafazakârlık yer almaktadır. Bu konudaki ayrıntılı bir tartışma için bkz. (Ünal, 2013): Ayrıca başka çalışmalarda da benzer sonuçlarla karşılaşmaktadır. Örneğin İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi kapsamında akademisyenler ve öğretmenlerle yapılan çalışmalarda katılımcıların büyük bir kısmının Cumhuriyeti, bir siyasal rejim ve siyasal felsefe olmanın ötesinde bir anlamla ele aldıkları; ideoloji, değerler bütünü, ulaşılması gereken bir perspektif, resmi devlet ideolojisi gibi ifadelerle ele aldıkları görülmüştür. Bkz. (Apaydın, 2019: 108 vd.).

23 Örneğin CHP On Beşinci Yıl Kitabı'nda "Türk milletinin ve Cumhuriyet Halk Partisi mensuplarının değişmez kanaatine göre, Cumhuriyet, Türk milletinin ve Türk devletinin en esaslı beka şartıdır" ifadesiyle beka tartışması üzerinden korku ve nefret duygularının yönetimi ve böylece sosyo-politik bir sonuç elde edilmeye yönelinmiştir. Bkz. (1938: 10).

2007, s. 141). Cumhuriyetçilik yalnızca bir akademik teori ya da siyasal sistem/felsefe değil, aynı zamanda belirli bir siyasi düşünce geleneğinin yorumu ve sosyal yaşamı organize etmenin²⁴ eylem odaklı bir yolu (Laborde, 2013: 2) olarak belirmektedir.

Tahakkümsüzlük-Tahammülsüzlük Geriliminde Bir İdeoloji

Cumhuriyetçi düşüncede özgürlük kavramı çoklukla, öz-hâkimiyet/öz-yönetim ve katılım olguları çerçevesinde değerlendirilir. Machiavelli’nin ve onu takip eden diğer cumhuriyetçi düşünürlerin de altını çizdiği gibi özgürlük, katılımı sağlamaktan çok müdahaleye karşı korunma olarak başkasının iradesinden bağımsızlık ve kölelik karşıtlığı ile temayüz eder (Tunçel, 2013, s. 286). Machiavelli’nin, özgürlüğü yönetme erki/hakkı değil, yönetilmeme arzusu olarak tanımladığı cumhuriyetçi özgürlük anlayışı, katılıma değil, var olan hakları korumaya yönelik bir vurgu taşır (Machiavelli, 1997, s. 31). Bu koruma vurgusuna karşın klasik ya da çağdaş versiyonları ile cumhuriyetçi düşünce ahlaki açıdan biçimlendirici bir ideali beraberinde getirir (Tunçel, 2013, s. 56). Bu da kaçınılmaz olarak devletin kamusal alana, topluma ve bireye müdahalesini ya da müdahale potansiyelini ortaya çıkarır. Tam da bu noktada pek çok çağdaş liberal düşünür, cumhuriyetçi düşünce geleneğini devletin bu müdahale kapasitesi ve potansiyeli ile kamusal ve bilhassa özel alana yönelen müdahaleleri nedeniyle eleştirir ve ona karşı mesafeli durur.

Esasında kendisinin liberal cumhuriyetçiliğin özgürlük kavrayışını eleştirdiğini ve onu aşan/dengeleyen bir özgürlük anlayışı geliştirdiğini ifade eden Pettit, bu müdahale kapasitesinin tehlikesi hususunda liberal cumhuriyetçilerle benzeşir. Klasik cumhuriyetçi söylemin aksine Pettit, belirli bir iyi yaşamın önceliğine değil, bireyleri birbirlerine yönelik potansiyel ve fiili *tahakküm*den koruyacak olan yasaların önceliğine ve önemine vurgu yapar. Bu noktada Pettit önemli bir konunun altını çizer ve: “Devlet de bir iyinin taşıyıcısı ya da ilerleticisi değil, adaletin koruyucusu durumundadır ve dolayısıyla da çeşitli *iyiler/iyi anlayışları* karşısında yansız olmalıdır” (Pettit, 2002) der. Özgürlük bağlamında teorileştirilen bu yansızlık; tahakkümsüzlük

24 Bu bağlamda Cumhuriyet’in en önemli önceliği bir siyasi proje olarak “milli terbiye” söylemi altında toplumun *aynılaştırılması* olmuştur. Başlarda pedagojik bir uğraş olarak başlayan bu aynılaştırma sosyal yaşamın bütünlükçü bir organizasyonunun sağlama amacına yönelmiştir (Üstel, 2009: 138 vd.): “Türkiye Cumhuriyeti yalnız bir politik rejimin adı değildir. O aynı zamanda bir milleti diriltten, yeniden yüğüran ve şekillendiren bir ruh ve iç değişikliğini ifade eder ki buna ‘Türk inkılabı’ diyoruz. Türk inkılabına bir başlangıç olarak bu inkılabın kanunlarda, âdetlerde, yaşayışta bir değişiklik yapmaya başladığı günleri bulup göstermek kâfi değildir” (Kansu, 1936: 229).

olarak özgürlük kavramı ile formüle edilir. Tahakkümsüzlük ideali²⁵ iyilik ya da bir lütuf olarak değerlendirilemez. Kişilere bağlı olmayan türden bir özgürlük ve eşitliği gerektirmektedir. Bireyin özgürlüğü ancak koruma ve *tanınma* ile garanti altına alınmış olacaktır.

Pettit özgürlükten, öznel güvenlik ve özneler arası karşılıklı *tanınma* duyguları ve durumları²⁶ yaratan bir *sosyal statü* olarak bahseder. Bu statü, vatandaşların tahakküme karşı *bağışıklığı*ni garanti altına alır (Laborde, 2013, s. 11). Cumhuriyetçi siyaset ve özgürlük anlayışı sadece müdahale eylemlerine değil, aynı zamanda bu tür eylemleri mümkün kılan *tabiiyet statüsüne*²⁷ de meydan okur (Honohan, 2002, s. 183). Bu bağlamda cumhuriyetçi siyaset yaklaşımı, cumhuriyetçiliği bir topluluğa etnik ve kültürel üyelikle özdeşleştirilerek açıklamayı tarihsel bir hata olarak değerlendirir. Dolayısıyla cumhuriyet, topluluğun siyaset öncesi bağlarını değil; tersine bireylerin karşılıklı siyasal ilişkiler yoluyla yurttışa dönüştüğü bir toplumun göstergesidir (Tunçel, 2013, s. 75). O halde tersinden bakıldığında *tahammülsüzlük/ortak mutabakatın sağlanmadığı bir siyasal anlayışın dayatılması* buradaki gibi bireylerin karşılıklı siyasal ilişkiler yoluyla müşterek bir kamusal topluluğun/anlayışın eşit yurttaşlarına dönüşme imkânının önünü keser. Böylesi bir tahammülsüzlüğün ve dolayısıyla tahakkümün ortaya çıkışının temelinde ise bir iyi yaşam idealinin kamusallaştırılma ideali yatar. Tam bu nokta Pettit'in ideolojik koşullanma dediği olgunun izini taşır. İdeolojik koşullanmanın izi, herhangi bir müdahale ya da tehdit olmaksızın belirli grupların diğerleri üzerindeki tahakkümünün devam etmesine olanak tanıyan köklü, kendi kendini yeniden üreten, yaygın toplumsal yapılara kadar sürülebiliyorsa, yapısal tahakkümün varlığını düşünmek için bir neden vardır (Ergüç, 2016, s. 55; Laborde, 2013; Pettit, 2002).

Buna karşın karşılıklı tahakkümsüzlüğü sağlamak için yeterli düzeyde ötekini gözeten erdemler ve eğilimler sergilenmesine gerek vardır. Sivil cumhuriyetçi düşünce, birbirine bağımlı insanların nasıl özgür olabileceği sorununu ele alır. Bunun iki boyutu vardır: “Toplumsal bağlamda özgürlükle neyin kastedildiği” ve “meşru hükümetin şekli ve kapsamının ne olması gerektiği” (Honohan, 2002, s. 180). Bu sorular, toplumsal

25 Neo-cumhuriyetçi söylemdeki tahakkümsüzlük/non-domination ile ilgili değerlendirme ve tartışmalar elbette ki burada ele alınanlarla sınırlı değildir. Özünde siyasetten ekonomiye kadar uzanan bir bağlamda oldukça geniş bir tartışmayı ihtiva etmektedir. Konu hakkında burada değinilenlerin dışında şu kaynaklara da bakılabilir (Costa, 2009; Bohman, 2004).

26 Bu noktada Türkiye’de cumhuriyetçi ideolojik pratik bu karşılıklı tanıma-tanınmaya yabancıdır. Salt kendisinin tanınmasını beklerken, öteki olarak konumlandığı sosyo-politik kesimlerin tanınmasına karşı mesafeli ve dışlayıcıdır.

27 Bu açıdan bakıldığında Türkiye örneğinde cumhuriyetçi söylemin, aynı zamanda kendisini bir tabiiyet söylemi olarak da var ettiğini söylemek mümkündür.

ve siyasal düzlemde anlaşılır ve kabul edilebilir şekilde cevaplanmalıdır. Bu noktada devletin öncelikli görevi bu gibi durumlarda bireylerin birbirlerine karşı tahakkümde bulunabilmelerini engellemek olmalıdır (Honohan, 2002, s. 182; Pettit, 2002; Tunçel, 2013, s. 297). Yurttaşlarla devlet/devlet iktidarı arasındaki ilişkiyi düşünmenin doğru yolu, bütün yurttaşları seçtikleri amaçlarını/iyilerini mümkün olduğunca eşit düzeyde gerçekleştirme olanaklarının ve hakkının tanınmasında/sağlanmasında yatmaktadır. Son kertede devlet, iyi bir yaşamın takipçisi ve ilerleticisinden çok²⁸, adaleti sağlayan ve farklı iyiler karşısında yansızlığını koruyan bir devlet (Laborde, 2013; Pettit, 2002; Tunçel, 2013) olmalıdır.

Yukarıda da değinildiği üzere cumhuriyetçiliğin bir siyasal felsefe, siyasal sistem ve kurumlar bütünü olmanın ötesine taşıdığı, bir ideal yaşam biçimi, prensipler ve değerler bütünü olarak kavranması nispetinde, özellikle cumhuriyetçiliğin modern versiyonlarının özgürlük anlayışının özünü oluşturan tahakkümsüzlük, yerini söz konusu idealin çerçevesi içerisine girmeyen ideal, biçim ve tarzlara dönük bir tahammülsüzlüğe bırakmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında Türkiye’de cumhuriyetçiliğin ideolojik çekirdeğinin ve özünün belirginleşmesi ve sertleşmesi nispetinde, bir ideal dönem ve prensipler/kabuller bütünü olarak bir tahakküm mekanizmasına dönüşebildiği iddia edilebilir. Başka bir ifadeyle Türkiye pratiğinde söz konusu tahakkümsüzlük ilkesi kimi durumlarda bir ilke olarak “tahammülsüzlüğe” evrilmiştir²⁹ denilebilir. Ötekini kamusal alanda rekabete girilebilecek eşit bir eyleyen olarak görmekten ziyade terbiye ya da tedip edilmesi, siyasal olarak görünürlüğüünün elinden alınması gereken bir anti-politik insan kategorisi olarak görmek şeklinde bir pratik gelişmiştir. Bu anlayış çerçevesinde siyasal alanın bütünüyle denetime tabi tutulmak istendiği, ikincil siyasal alanların kısmi olarak yurttaş etkinliğine açıldığı (İnsel, 2007, s. 108), bunun yanı sıra toplumsal alanın da mümkün olduğunca kontrole tabi tutulmak istendiği bir vasat kendisini idame ettirmektedir.

28 Ki Türkiye özelinde değerlendirildiğinde uzunca bir süre Cumhuriyet’in gerek kurucu kadroları gerekse de sonraki dönem bürokratik elitleri, idealize edilen seküler bir gündelik yaşam kurmaya çalışmışlar; bunun dışında kalan gündelik yaşam açıklamalarını-pratiklerini bir tehdit olarak görmüşlerdir (Çifci, 2022: 35; Çiçek & Savaş, 2021). “Evet, Cumhuriyet ilan edilmiş, hukuk reformları yapılmıştı. Ama hala ulus-devletin temelini oluşturacak yurttaş kimliğinden söz edilemiyordu. Bunun için toplumun çimentosu işlevi görecekti yeni bir ‘ideal’e ihtiyaç vardı. İdeal ya da ‘ülkü’ ise zihniyet sorunlarının üstesinden gelinerek inşa edilebilirdi. Kültür devrimi bu amaca yönelikti.” (Toprak, 2019: 380).

29 “Çünkü kimi muhalif odakların tasfiye edilmesi gereklidir... Devrim başarılı olduğu ölçüde baskı meşrudur. Baskısız bir tek devrim örneği gösteremezsiniz.” (Eroğlu, 1993, s. 200, 201).

Öte yandan cumhuriyetçi idealin özünde ötekine dönük bir davet olduğu belirtilebilir. Bu, bir anlamda kamusal alanda aleni olma ve *eşlik etme* davetidir³⁰. Eşlik etme, benzerini yani kamusal yurttaşı, kamusal iynin belirlenmesinde ve bunun üzerinden inşa edilecek yasanın var edilmesinde bir denk görme edimidir. Weithman'ın ifadesiyle vatandaşların cumhuriyetçi bir toplumda birbirleriyle eşitler olarak konuşmaları anlamına gelir (2004: 294). Buna karşın Türkiye pratiğinde cumhuriyet ve cumhuriyetçilik bir ideolojik karakter kazandığı ölçüde, kısmen de klasik cumhuriyetçiliğin özünde mündemiç olan bir saikle de, ortak yarar (Rousseaucu anlamıyla) vurgusu ile ideolojikleşen cumhuriyetçi değerler bağlamında toplumun bir örnekliliğine dönük bir çağrı, siyasal söylemi ve siyasal alanı kuşatır. Dolayısıyla ister müdahalesizlik anlamında ister tahakkümsüzlük anlamında ele alınsın, sonuçta bireysel özgürlüklerin tehlikeye düştüğü, toplumun çoğulluğunun yerini homojenite çağrısına bıraktığı bir tahammülsüzlük hali filiz verir.

Türkiye'de cumhuriyetçi ideoloji kendi iyi yaşam idealini toplumsal ve politik olarak tek geçerli yaşam tarzı olarak görüp, politik olarak hayata geçirme iddiası ve talebi nispetinde cumhuriyetçi düşüncenin özündeki ortak yaşama iradesine dönük vurgudan da uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla söz konusu sosyo-politik ideal tarz iddiası onun en belirgin ideolojik nüvelerinden birisini oluşturmaktadır. Bu bileşenin özelliklerini kutlu bir geçmiş zaman tasavvuru, kötü bir bugün anlatısı ve yine kutlu bir gelecek algısı oluşturur. Dolayısı bu formül tam olarak Heywood'un bir ideolojiyi tanımlarken kullandığı niteliklere denk gelmektedir (2016). Bu bağlamda Türkiye'de cumhuriyetçilik, kutlu geçmişin referans alınarak kötü bugünden çıkıp yine kutlu bir geleceğe yönelme iddiası ile temayüz eder³¹. Bu son tahlilde saf hali ile cumhuriyetçiliğin yukarıda açıklanan "bütün yurttaşları seçtikleri amaçlarını/ iyilerini mümkün olduğunca eşit düzeyde gerçekleştirme olanaklarının ve hakkının tanınması/sağlanması" idealinin, başka bir anlamda tahakkümsüzlük varsayımının da yadsınması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Türkiye özelinde ortaya çıkan şey, Petit'in ideolojik koşullanma dediği şeydir. Bu da izi, belirli grupların diğerleri üzerindeki tahakkümünün devam etmesine olanak tanıyan köklü, kendi kendini yeniden üreten, yaygın toplumsal ve politik yapılara kadar sürülebilir ideolojik bir meta anlatının varlığının göstergesidir.

30 Buradaki açıklamadan söz konusu *davetin*, başka toplum kesimleri tarafından yapıldığı şeklinde bir anlam çıkmamalıdır. Ötekini ahlaken ve olgusal olarak *denk görmeme* durumu Türkiye'de genel bir sosyo-politik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat buradaki tartışma Cumhuriyet ve cumhuriyetçilik bağlamında olduğundan, ilgili husus bu bağlamda örneklendirilmiştir. Bu konudaki genel duruma ilişkin ayrıntılı bir tartışma için şu kaynağa bakılabilir (Önderman, 2018).

31 "Türkiye, Cumhuriyet'le birlikte yeni bir beyaz sayfa açıyordu. Bu bir *tabula rasa* idi." (Toprak, 2019: 11).

Benzer bir tahammülsüzlük, klasik ve modern versiyonlarıyla tartışılan ve tartışılmaya devam eden cumhuriyetçi teori ve pratiğin aksine, Türkiye’de cumhuriyet pratiğinin tartışılma, eleştirilme ve gerekirse revize edilme taleplerine dönük olarak da ortaya çıkar. Cumhuriyet, ideolojik bir nitelik kazandıkça sert bir kabukla örülmekte ve dolayısıyla ona dönük her *yeniden ele alma* çabası ve söylemi daha en başta bu ideolojik niteliğe bir tehdit olarak değerlendirilmektedir³². Dolayısıyla Cumhuriyet, Mardin’in ideoloji değerlendirmesini esas aldığımızda, belirli bir toplumun/topluluğun yapısal “şekli”ni devam ettirmeyi sağlayan bir unsur (2007, s. 90) olarak belirlemekte; Cumhuriyet, bu “şekli” var eden ve mümkün kılan simgeler, söylemler, ritüeller ve anlatılardan oluşan hem kuşatıcı hem sınırlandırıcı/dışarıda bırakıcı bir çerçeve norma, referans sistemine, bilişsel haritaya; bir geçmiş, bugün ve gelecek anlatısına sahip sert çekirdekli bir ideolojiye dönüşmektedir/dönüşmüştür.

Sonuç

İdeolojiler var oldukları biçimleriyle hali hazırda toplumsal ve siyasal yaşamın önemli bir parçası olmayı sürdürmekte ve güçlerini korumaktadırlar. Bu nedenle onların “sonunu” ilan etmek yerine onları anlamak için yeni bir kavrayışa ihtiyaç duyulmaktadır (Kaya, 2022, s. 311). Bir ideoloji olarak değerlendirildiğinde Türkiye’de Cumhuriyet ve cumhuriyetçilik açısından da böylesi bir anlama çabasına ihtiyaç olduğu açıktır. Bu açıdan cumhuriyetçiliğin Türkiye’de, cumhuriyetçilik üzerine var olan geniş teorik ve pratik birikiminden azade ya da kısmen ilişkisiz bir şekilde popüler bilinci hedef alan, hem onu inşa eden hem de ona yaslanan bir ideoloji ve referans noktası olarak işlev gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye’de Cumhuriyet bir siyasal felsefe ve bir siyasal sistem olmaktan çok bir ideolojik referans çerçevesi olarak işlev görmektedir. Tanımlama, haritalandırma, içerme-dışlama, geçmişte kutlu bir zaman dilimi vurgusu ve kutlu bir yarın tasavvuru, “ben kimim/biz kimiz” sorusunun asli bir cevabı olarak tezahür etmesi, tartışmaya ve eleştiriye kapalılık, lider kültü, kurucu norm ve değerlerin mutlaklaştırılması ve bir meta anlatı olarak sunulması, düşman kategorisi oluşturmaları ve sert-dışlayıcı bir öteki algısı inşa etmesi, özcü bir tutumun kendini göstermesi, kalıp ritüellerin kamusal alanı aşarak sosyal alana sızması ve geniş bir toplumsal dönüşüm projesine eşlik eden sosyal alanın yeniden organizasyonu, duyguların yönetimi ve siyasal dilin kontrolü gibi özellikleri ile temayüz eden cumhuriyetçilik, bu ideolojik karakteriyle daha yetkin bir

32 Bu bağlamda *daha yetkin bir Cumhuriyet* tartışması anlamlı bir nitelik kazanmaktan ve bir değer üretmekten uzak kalmaya mahkûm hale gelmektedir. Dahası böyle bir tartışmaya kapı aralansa bile, bu tartışma tarihsel örnekler ve genel teorik birikime referansa yönelme yerine, var olan tartışma ve sorunların bir kısmının da kaynağı olan kurucu değerlere ve yıllara yönelmektedir.

cumhuriyet tartışmalarının da önünü kapamaktadır. Başka bir anlatımla bu ideolojik cumhuriyet kavrayışı, temelde Cumhuriyet'in nasıl bir cumhuriyet olması gerektiği yönündeki teorik ve pratik tartışmanın önünü kapatmaktadır. Bu tasavvur ve kabul, Freedon'un ifadesiyle (1996) siyasal dünyayı var olan biçimiyle doğallaştırır, olguyu (tüm dışlama pratikleriyle) nötrleştirir ve tartışmayı kapatır.

Bu durum cumhuriyetin evrensel (kamusal-ortak yasalar, aynı vatan üzerinde herkesin ortaklığı, yasaya tabi ve sınırlandırılmış yönetim, özgürlük vb.) anlamının sakatlanması ve kamusal işlerin yurttaşlarca görülmesine ve denetlenmesine imkân veren siyasal katılım boyutunun göz ardı edilmesi şeklinde bir sonuç doğurmaktadır (Kutlu, 2023, s. 473). Sonuçta devletin vurgulandığı cumhuriyet anlayışı, cumhuriyeti devletin ve ideolojinin içinde/çeperinde eriterek iki kavramı kaynaştırmaktadır. Bu nitelikleriyle var olan haliyle Cumhuriyet, insan haklarına, hukukun üstünlüğüne ve çok partili bir demokratik sisteme kümülatif olarak dayanmayan ve bunun gerekliliklerini yerine getirmeyen ve erdemli olma vasfını haiz olmayan bir cumhuriyet olmaktadır (Ataman, 2023).

Son tahlilde Cumhuriyet'in *cumhuriyetçi ideallere* göre toplumun biteviye yeniden kurulumunu ve tasarımı ima eden; bir toplumun genel iradesinin kendini ortaya koyabilme kapasitesinin temellerini kutlu bir zaman diliminde bulan bir ideolojinin uhdesine bırakan "totolojik bir nosyonlar" toplamına tahvil olmuş olduğu söylenebilir. Tam da bu nokta, "Cumhuriyet ve Cumhuriyetçilik üstüne bir tartışma nasıl anlamlı kılınabilir?" (Bora, 1998) sorusunun da kendi içinde anlamlı olup olmadığını sorgulamaya yol açar. Zira bu soruyu anlamlı kılacak olan şey, cumhuriyetin bir siyasal felsefe ve siyasal sistem olarak kavranabilme imkânının varlığıdır. Hâlbuki Cumhuriyet, bu durumun aksine teorik ve tarihsel kurumları ile değil, bu kurumlara yüklenen ve buraya özgü olan sembolik içerik ve anlamla değerlendirilmekte; umdeler, doktrin, Meclis, Cumhurbaşkanlığı makamı ve binalar, sokaklar, isimler, diğer anıtsal yapılar, parti vb. şeklinde tezahür eden geniş muhtevalı, sert çekirdekli ve çerçeveli bir ideolojiye dönüşmektedir. Bu haliyle Türkiye'de Cumhuriyet ve cumhuriyetçilik, tarihsel, kültürel ve politik bir karikatürleştirmeye maruz bırakılmakta; bu da sonuç itibarıyla cumhuriyetin gerçek teorik ve pratik zenginliğinin farkına varılmasını engellemektedir. Makale boyunca yapılan tartışmanın ortaya çıkardığı sonuç, cumhuriyetçiliğin içerdiği tarihsel, felsefi ve yönetsel tartışmalar içerisinden meseleye bakılması gerekliliğidir. Cumhuriyetçilik düşüncesi bir laik-anti laik ya da ulusalcı-demokrat tartışmasına indirgenemeyecek bir tartışmadır. İçerisinde bir özgürlük tartışmasını ve demokratik kurucu normları barındırdığı nispette, bir siyasal birliği ve anlayış birliğini, daha yüksek bir toplumsal-kamusal aidiyeti var etme potansiyelini taşımaktadır.

Republic as an Ideology in Türkiye

Fatih Ertugay

Considering modern examples of republicanism in general, it is underlined that it has gradually and retrospectively transformed into an ideology with a series of themes and an accompanying mood (Kutlu, 2023, p. 470), thus shaping people's understanding and deliberate actions (Castiglione, 2005, p. 457). Therefore, in this light of the above mentioned evaluations, it can be said that republicanism in Türkiye has ceased to be a political system or a political philosophy and has become one of the most important ideological components of a holistic ideology. With Kemalism, the Republic and republicanism became an idealisation that constituted the essence of the political philosophy of the new socio-political system; it became the frame of reference for social and political action (Mardin, 2007, p. 89) and a fundamental answer to the question "who are we". In this context, the content of the new republicanism has differentiated from the republic and republicanism defined by political philosophy and political theory, and has acquired a nature that people define themselves with it, sometimes as an element of identity, sometimes as a political positioning, and sometimes as a rhetoric of inclusion-exclusion. Therefore, in the socio-political debates in Türkiye, both the identity definitions based on republicanism, the situations of taking a political position based on it, and the rhetoric of inclusion-exclusion that

@ Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, fertugay@hotmail.com

id <https://orcid.org/0000-0001-8469-4393>

DOI: 10.12658/M0741
insan & toplum, 2024.
insanvetoplum.org

Received: 26.03.2024
Revised: 24.05.2024
Accepted: 04.06.2024
Online First: 27.06.2024

is constructed, have been analysed in terms of the concept and phenomenon of the republic as a political concept.

In the light of these evaluations, the study will firstly focus on the republic as a political system and political philosophy, and then try to reveal its historical development. The theoretical discussions in this section are important in terms of showing which political system and philosophy is called a republic in theory, and similarly, which assumptions and evaluations are considered as republicanism. Since the evaluations to be made in the context of Türkiye will be based on a comparison through this reference point, the relevant theoretical discussion should be at least at a certain level of competence. Then, the process that started with the proclamation of the Republic in Türkiye and the establishment and consolidation of the Republic as an ideology in the following period will be discussed with a critical approach. Finally, the place of this factual situation and debates within the socio-political structure of Türkiye will be analysed. However, the fact that the republic/republicanism in Türkiye is considered as an ideology does not mean that it can be considered as an ideology with universal qualities. In Türkiye, republicanism has characteristics such as theoretical framework, pragmatic aspect, the effort to spread to the society by using certain devices, rituals, narratives and discourses, and internalisation by elites and a large group of people. When evaluated from these perspectives, it is seen that it emerged as an ideology, albeit a local one.

Republic/Republicanism as a Political System and Ideal

Republicanism has a repertoire of ideas and concepts that are rooted in a long tradition and can therefore be easily abstracted from the conditions of the time and thus play a more active theoretical and practical role. Classical republicanism, with its basic principles of civic ethics, participation and loyalty/patriotism to the political system (Castiglione, 2005, p. 454), has a very old conceptual and historical background, and as an idea and political system it is rooted in the experiences of Ancient Greece and Rome (Honohan & Jennings, 2006). In ancient Greece, the concept of politeia was used to describe a holistic urban life and political activity characterised by active citizen participation, where the good and the right for the polis were decided by this active citizen participation. The idea of the modern republic, on the other hand, is a phenomenon shaped by a series of events as well as thinkers who contributed to political thought, especially Machiavelli and Rousseau. In this context, two events should be underlined. The first of these is the American War of Independence, the American Constitution and the new federal republic regime establishment, and the other is the French Revolution and the establishment of the republic.

In the final analysis, republicanism is a distinctive and influential theory that goes beyond conceptual debates and has great potential for solving problems encountered in contemporary political practice in diverse and multicultural societies (Honohan & Jennings, 2006: 233). Nevertheless, it can be said that republicanism, which has a long and widespread practical history, has nonetheless existed with flawed and incomplete qualities in all its practical examples. This incomplete and imperfect existence makes it possible to assume that it can ultimately be considered as a guiding/ideal value (Tunçel, 2013, p. 15) in terms of practice and theory.

Republic/Republicanism as an Ideology and Practice of Exclusion

What do we call ideology? Answering this question is highly decisive in the context of the subject under consideration. In this regard, it can be underlined that the most distinctive feature of ideologies is to have a certain degree of stabilised concepts and syntheses between them (Freeden, 1996). Ideologies always have some central concepts and other concepts, facts and situations are interpreted and evaluated according to these central concepts. Moreover, the legitimacy of political spheres and developments and political institutions are determined according to these central concepts.

Micheal Freeden also emphasised the importance of visuals, narratives-myths, metaphors and emotions in the shaping, activation and dissemination of an ideology in addition to all conceptual discussions on the formation of ideologies (1996, p. 80). In this context, whether the concept and phenomenon of the republic in Türkiye can be considered as an ideology can be evaluated within the framework of these basic explanations: The effort to control the political language and political climate with a “claim of absolute truth”, the existence of clear and definite acceptance and rejection, the practices of inclusion-exclusion, the related us-them distinction and intolerance towards the other, and ultimately the idealism of constructing the entire socio-political life and a mythical and mythical narrative to support this. Therefore, while analysing the concept and phenomenon of republic in Türkiye, the concepts and explanations mentioned here can/will be taken as a reference point.

The evolution of republicanism in Türkiye from a political system and philosophy to an ideology can actually be traced back to the foundation years of the Republic. The republic, which was dealt with as a modernisation project and mostly through the opposition to monarchy, was initially understood in terms of some basic parameters such as the fact that the head of state does not come to office through hereditary means, that sovereignty belongs to the people and that this sovereignty is exercised through authorised organs (Helvacı, 2014, p. 366). However, these qualities were not

broad enough to cover other important qualities that correspond to the historical depth of republican thought and practice, such as citizen participation, the virtuous citizen, the rule of law established in a participatory manner, and a limited political power (with reduced opportunities for domination), or they were left out. In this respect, it should be underlined that the practice of the Republic in Türkiye, as Helvacı (2014) emphasises, is not at all open-inclusive in terms of filling the conceptual and actual content of the republic, active citizen participation, determining the common interest and its impact on politics, and defining and exercising the right to sovereignty.

It would not be wrong to say that republicanism was perceived and understood as an ideology in Türkiye. At this point, we are no longer talking about a political attitude or a cognitive mapping, but a “signification” (Mardin, 2007, p. 73) that determines the entire socio-political mechanism. As such, beyond being a political regime, the republic becomes a social ideal and a set of beliefs; it becomes an act of protecting the principles that are assumed to constitute its content (Hanioglu, 2006, p. 188). As much as republicanism is an ideal, a set of beliefs and a statement of identity, it is also shaped as the place where the individual positions himself/herself within the socio-political structure. In the final analysis, the Republic and republicanism, in a very comprehensive sense, become the name and the very name of a socio-political order and imagination in this respect, incorporating the state, regime, leader, party, daily practices, etc. (Çetin, 2007, p. 141).

An Ideology in the Tension of Non-domination and Intolerance

To the extent that republicanism goes beyond being a political philosophy, political system and a set of institutions, and is conceived as an ideal way of life, a set of principles and values, the non-domination that constitutes the essence of the understanding of freedom, especially in modern versions of republicanism, is replaced by an intolerance towards ideals, forms and styles that do not fall within the framework of this ideal. In this context, it can be argued that republicanism in Türkiye has been able to transform into a mechanism of domination as an ideal period and a set of principles/acceptances to the extent that its ideological core and essence has become more evident and hardened. In other words, it can be said that the principle of non-domination in Türkiye’s practice has evolved into “intolerance” as a principle in some cases. Rather than seeing the other as an equal agent with whom one can compete in the public sphere, a practice has developed in which the other is seen as an anti-political category of people who must be tamed or disciplined, whose political visibility must be taken away.

Conclusion

Ideologies, in the forms in which they exist, continue to be an important part of social and political life and maintain their power. Therefore, instead of declaring their “end”, a new conception is needed to understand them (Kaya, 2022, p. 311). Considered as an ideology, it is clear that there is a need for such an effort to understand the Republic and republicanism in Türkiye. In this regard, it would not be wrong to say that republicanism in Türkiye functions as an ideology and reference point that targets popular consciousness, both constructing it and leaning on it. Defining, mapping, inclusion-exclusion, emphasising a blessed period of time in the past and envisioning a brighter tomorrow, manifesting itself as an essential answer to the question “who am I/who are we?”, being closed to discussion and criticism, the cult of the leader, absolutising founding norms and values and presenting them as a meta-narrative, creating an enemy category and constructing a harsh-exclusionary perception of the other; the manifestation of an essentialist attitude, the infiltration of stereotypical rituals into the social environment beyond the public sphere and the reorganisation of the social environment accompanying a broad social transformation project, the management of emotions and the control of political language, republicanism, with this ideological character, also blocks the way for a more competent republican debate. In other words, this ideological conception of the republic is basically based on the question of what kind of a republic the Republic should be.

Kaynakça

- Ataman, H. (2023). *Cumhuriyetin Erdem ve Erdemsizlikleri*. <https://birikimdergisi.com/guncel/11537/cumhuriyetin-erdem-ve-erdemsizlikleri>.
- Atay, F. R. Davamız. *Ulus Gazetesi*, 19 Mayıs 1935.
- Ayaydın, Y. (2019). *Ortaokul Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programının ve Uygulamasının Değerlendirilmesi*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Başkır, Ü. D. (2022). Cumhuriyetçilik. In M. A. Ağcan (Ed.), *Çağdaş Siyaset Teorisi* (1st ed.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Birtek, F. (1998). Bir Çağdaşlaşma/Çağdaşlaşamama Projesi: Bir Deneme. *Cogito*, 15.
- Bohman, J. (2004). Republican Cosmopolitanism. *Journal of Political Philosophy*, 12(3), 336–352.
- Bora, T. (1998). Cumhuriyetin Mâhiyeti Üstüne Bir Tartışma İmkânı ve Geleneği: ‘Cumhuriyet, Demokrasi ve Muhafazakâr Türk Cumhuriyetçiliği’. *Birikim*, 115.
- Bumin, K., & Vd. (1998). Alkışla Cumhuriyet Olmaz-Yuvarlak Masa Söyleşisi. *Cogito*, 15(Yaz).
- Castiglione, D. (2005). Republicanism and its Legacy. *European Journal of Political Theory*, 4(4), 453–465. <https://doi.org/10.1177/1474885105055993>.
- CHP, On Beşinci Yıl Kitabı. (1938).
- Çelikçi, A. S. (2023). *Türkiye’de Resmi İdeolojinin Yeniden Üretimi: Cumhuriyet’in 75. Yıl Kutlamaları*. Çizgi Kitabevi.

- Çetin, H. (2007). *Modernleşme Krizi İdeoloji ve Ütopya Arasında Türkiye*. Orion Kitabevi.
- Çiçek, A. & Savaş, A. R. (2021). Mecma ve Ceride: Bir Gündelik Haber Akışı Olarak Modernlik. In Fatih Ertugay (Ed.), *Türk Modernleşmesi Nesnelere ve Semboller*. Çizgi Kitabevi.
- Çifci, Y. (2022). *Demokrasinin Anatomisi II, Türk Demokrasisi Lekeli Midir?*. Maarif Mektepleri Yayınları.
- Costa, M. V. (2009). Neo-Republicanism, Freedom as Non-Domination, and Citizen Virtue. *Politics, Philosophy and Economics*, 8(4), 401–419. <https://doi.org/10.1177/1470594X09343079>.
- Cumhuriyet Tartışmaları: 'İkinci Cumhuriyet' mi, Yeni 'Cumhuriyet' mi? (1992). *Türkiye Günlüğü*, 20.
- Dündar, S. & Taylan, Ö. (2017). İki Laiklik Modeli ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP). *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(14), 236-245.
- Ergüç, V. (2016). Cumhuriyetçilik Düşüncesinde Özgün Bir Yaklaşım: Philip Pettit ve Tahakkümsüzlük Olarak Özgürlük. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 37–63.
- Ergün, R. (2024). *Tek Parti Döneminde Sosyal Darwinizm*. Mahya Yayınları.
- Eroğlu, C. (1993). *II. Cumhuriyet Tartışmaları Yeni Arayışlar Yeni Yönelimler* (M. Sever & C. Dizdar (Eds.)). Başak Yayınları.
- Ertugay, F. (2017). *Türkiye'de İdeolojiler ve Devlet Algısı*. Kadim Yayınları.
- Ertugay, F. (2020). Cumhuriyet'in "Kopuş" Söylemi ve Paradigması: Kurucu Anlatı ve Eski-Yeni Dikotomisi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 31–45. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2020>.
- Freeden, M. (1996). Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach. In *History of European Ideas* (Vol. 23, Issue 1). Clarendon Press. [https://doi.org/10.1016/s0191-6599\(97\)82719-2](https://doi.org/10.1016/s0191-6599(97)82719-2)
- Haakonssen, K. (2017). Republicanism. In R. E. Goodin, P. Pettit, & T. Pogge (Eds.), *A Companion to Contemporary Political Philosophy* (pp. 729–735). Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9781405177245>
- Hanioglu, Ş. (2006). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih*. Bağlam Yayınları.
- Helvacı, P. (2014). Türkiye'de Cumhuriyetçilik Anlayışı:1920-1930 Dönemine Bir Bakış. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(20), 353–371.
- Heywood, A. (2016). *Siyasi İdeolojiler* (10th ed.). BB101 Yayınları.
- Honohan, I. (2002). Civic Republicanism. In *Civic Republicanism*. Routledge.
- Honohan, I., & Jennings, J. (2006). Republicanism in Theory and Practice. In *Republicanism in Theory and Practice*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203003343>
- İnsel, A. (2007). *Türkiye Toplumunun Bunalımı* (7th ed.). Birikim Yayınları.
- Işık, N. E. (2008). Ortak Bağ'ın Tesisi İçin Eleştirel Cumhuriyet. *Doğu Batı*, 11(47), 83–105.
- Kansu, N. A. (1936). Konferanslar- Türk İnkılabı. *Ülkü Halkevleri Dergisi*, 45(8).
- Kaya, A. (2022). İdeoloji. In M. A. Ağcan (Ed.), *Çağdaş Siyaset Teorisi* (pp. 311–346). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyman, F., & Turnaoğlu, B. (2008). Neo-Roma ve Neo- Atina Cumhuriyetçiliği: Cumhuriyetçilik, Demokratileşme ve Türkiye. *Doğu Batı*, 47, 37–65.
- Kışlalı, A. T. (2007). *Kemalizm Laiklik ve Demokrasi* (8th ed.). İmge Kitabevi.
- Közleme, A. O. (2022). Cumhuriyet Yönetimi, Cumhuriyetçilik Ve Tek Parti Dönemi Türkiye'sinde Cumhuriyetçi Model. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(130), 12–42.
- Kutlu, A. (2023). Cumhuriyet ve Kavramsal Komşuları, Monarşi, Devlet ve Demokrasi: Benzerlikler ve Farklılıklar Üzerine Bir Değerlendirme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3), 469–482. <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1294877>
- Kutlu, T. (2023). *Türk Anayasa Hukukunda Cumhuriyetçilik İlkesi*. Ankara Üniversitesi.

- Laborde, C. (2013). Republicanism. In M. Freedren, L. T. Sargent, & M. Stears (Eds.), *Oxford Handbook of Political Ideologies*. Oxford University Press.
- Machiavelli, N. (1997). *Discourses on Livy*. Oxford University Press.
- Mardin, Ş. (2007). *İdeoloji* (12th ed.). İletişim Yayınları.
- Mayor, J. (2003). *Republicanism in the Modern World*. Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1057/palgrave.cpt.9300158>
- Önderman, M. (2018). *Türkiye’de Paranoid Ethos*. VakıfBank Kültür Yayınları.
- Öztürk, A. (2016). *Cumhuriyetçilik ve Liberalizm* (1st ed.). Doruk Yayınları.
- Öztürk, F. (2007). Cumhuriyet ve Ütopya. In T. Bora & M. Gültekinil (Eds.), *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Cilt III* (4th ed.). İletişim Yayınları.
- Özyürek, E. (2006). *Nostalgia for the Modern State Secularism and Everyday Politics in Turkey*. Duke University Press.
- Pettit, P. (2002). *Republicanism A Theory Of Freedom And Government*. Oxford University Press.
- Sandel, M. J. (1997). *Democracy’s Discontent: America in Search of a Public Philosophy*. Harvard University Press.
- Subaşı, N. (2010). Gündelik Hayatta Laiklik Pratikleri. In Ebru Uzpeder, S. Özçelik, & E. Kurma (Eds.), *Gündelik Hayatta Din ve Laiklik*. Helsinki Yurttaşlar Derneği.
- Tekeli, İ. (1998). Bir Toplumsal Anlatım Ve Katılım Biçimi Olarak Kutlama Şenlikleri. In İ. Tekeli (Ed.), *Cumhuriyetimizin 75. Yılı Kutlamaları Kapsamında Ankara, İstanbul ve İzmir için Cumhuriyet Geçitleri ve Şenlikleri: Kuramsal Hazırlık ve Tasarım Çalışması* (pp. 2–24). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toker, N., & Tekin, S. (2007). Batıcı Siyasal Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri. In T. Bora & M. Gültekinil (Eds.), *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Cilt III* (4th ed.). İletişim Yayınları.
- Toprak, Z. (2019). *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Toprak, Z. (2021). *Cumhuriyet ve Antropoloji* (2nd ed.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tunçel, A. (2013). *Bir Siyaset Felsefesi: Cumhuriyetçi Özgürlük*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turgut, S. (2023). Cumhuriyet Modernleşmesinin Taşıyıcısı Olarak Mefkûreci Öğretmen. *İnsan ve Toplum*, 13(1), 126–158. <https://doi.org/10.12658/M0677>
- Ünal, S. (2013). *Türkiye’de Seküler ve Dini Hayat Tarzlarına Dayalı Toplumsal ve Siyasal Kutuplaşmaların Gündelik Rutinler ve Etkileşimler Bağlamında Sosyolojik Analizi*. Adnan Menderes Üniversitesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Ünder, H. (1998). Kemalist Cumhuriyetçiliğin Klasik Ruhu. *Birikim*, 115.
- Üstel, F. (2009). *“Makbul Vatandaş”ın Peşinde*. İletişim Yayınları.
- Weithman, P. (2004). Political Republicanism and Perfectionist Republicanism. *Review of Politics*, 66(2), 285–312. <https://doi.org/10.1017/S003467050003730X>